

NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

Ciril Bergles

ZVESTOBA BESEDI

(Ob smrti mehiškega pesnika Octavia Paza)

V nedeljo, 19. aprila letos, je v Ciudad de Mexico umrl nobelovec Octavio Paz, pesnik in esejist, ki je z bujno pesniško domišljijo in s prodorno mislijo več kot pet desetletij pleminitil Besedo, njeno neukrotljivo voljo, da se nenehno upira hrupu in tišini, tistemu hrupu, ki duši vse individualno, in tisti tišini, ki je onemela zaradi človekove samote sredi razdejanja sodobnega sveta.

Rodil se je leta 1914. v Ciudad de Mexico. Otroštvo je doživljal v znameniti četrti Mixcoac, skozi katero teče reka z enakim imenom. Njegova mati je bila iz Andaluzije, ded kreolec. Družinsko okolje je bilo izrazito mehiško. Njegov oče je bil najbližji sodelavec mehiškega revolucionarja Zapate. Od tod tudi mladostna revolucionarna zagnanost Octavia. Toda kljub antišpanskemu razpoloženju je bila družinska knjižnica polna španskih klasikov in sodobnikov. Tako se je Octavio že zelo zgodaj lahko seznanil z najboljšim, kar je premogla bogata španska književnost. Lahko je prebiral poezijo bratov Machado, krhke verze pesnika Jiménez, strastne romance Federica Garcíe Lorce, zanesenega Albertija in vse tiste, ki so v tistih letih opajali ljubitelje umetnosti s svojo bleščečo pesniško govorico. Zato nas ne preseneča, da se je odločil za študij književnosti in prava na mehiški univerzi.

Že v študentskih letih je sodeloval pri snovanju številnih literarnih revij in listov, ki so pomembno vplivali na razvoj mlade mehiške literature (*Barandal, Cuadernos de Valle de México*). Njegova generacija je bila pod močnim vplivom sodobnikov. Gre za skupino pesnikov, ki so od leta 1928. izdajali revijo *Los Contemporáneos* (*Sodobniki*). V njej so se uveljavili predvsem pesniki *Villaurrutia, Pelicer, Gorostiza, de Montellano, Rojo, Bodet* in *Novo*. Ti so hoteli mehiško poezijo razbremeniti zagledanosti samo v mehiške probleme. Mehiško poezijo so vključili v svetovne literarne tokove, ji dali nove razsežnosti. Zagovarjali so intelektualni elitizem, moč uma. Vsak zase je negoval svoj pesniški svet in ga poskušal vključiti v veliki pesniški

kozmos sodobnega sveta. Ideje *sodobnikov* je nadaljevala prav Pazova generacija in jo danes nadaljujejo tudi mladi mehiški pesniki, ki negujejo predvsem *transcendentalno* in *eksistencialno* poezijo.

Leta 1933. je Paz objavil svojo prvo knjigo poezije *Luna silvestre* (*Gozdni mesec*). Naslednje leto pride v Mehiko španski pesnik Rafael Alberti in tam javno bere svoje pesmi. Albertijeva poezija je napravila na Paza velik vtis. Leta 1936. Paz odpotuje na visoki Yúcatan, kjer ustanavlja šole za opis-menjevanje delavskih in kmečkih otrok. Naslednje leto obišče Pariz. Na postaji sta ga čakala Pablo Neruda in Luis Aragon. Kmalu nato se je seznanil tudi s perujskim pesnikom Césarjem Vallejom. Do nedavnega so namreč španskoameriški pesniki redno potovali v francosko prestolnico, da so tam potešili pesniško žejo in zadovoljili svojo revolucionarno angažiranost. V Parizu je Paz obnovil svoje zanimanje za Mallarméjev artistski in umski napor, da bi dosegel svet Ideje, ki je absolutnost, skrita za vsakdanjo resničnostjo.

Mednarodno se je Paz uveljavil leta 1937. z nastopom na kongresu profitašističnih pisateljev v Madridu. V Španiji je ponovno srečal Rafaela Albertija in Pabla Nerudo. Spoprijateljil se je s pesnikom Miguelom Hernandezom, Antonijem Machado in mnogimi drugimi, ki so pozneje morali v izgnanstvo, nekateri tudi v Mehiko. Po vrnitvi v Mehiko je nekaj časa delal v Narodni banki, kjer je prešteval star denar, namenjen sežigu. V teh letih je splahnelo tudi njegovo navdušenje za komunizem. V sebi je začel odkrivati drugačen svet. V naslednjih letih je objavil znameniti knjigi poezije *Raiz del hombre* (*Človekova korenina*) in *Bajo tu clara sombra* (*Pod tvojo svetlo senco*). Tedaj je ustanovil tudi revijo *El hijo prodigo*, v kateri so sodelovali mnogi španski pesniki, ki so preživljali svoje izgnanstvo v Mehiki.

Zelo pomembno je Pazovo bivanje v Združenih državah Amerike. Tam je spoznal severnoameriške družbene razmere in bogato pesniško ustvarjalnost, predvsem ga je navdušila poezija Ezre Pounda, Edwarda Cummingsa in drugih.

Leta 1946. je postal tajnik na mehiškem veleposlaništvu v Parizu. Tu je ostal šest let. Ta leta so zelo pomembna za Pazov pesniški razvoj. Družil se je z Bretonom, Peretom, s pesnikoma Michauxjem in Bataillom. Nadrealistično gibanje ga je sprva zelo privlačilo, a je kmalu postal kritičen do njega. Odbijal ga je princip avtomatične pisave. Nadrelizem je razumel kot način življenja in je v njem videl celo eno od rešitev sodobnega človeka Zahoda. V tem času je objavil knjigo pesmi *Libertad bajo palabra* (*Svoboda pod prisego*) in znamenito knjigo esejev o mehiški nacionalni biti *El laberinto de la soledad* (*Labirint samote*), ki je morda njegova najbolj sugestivna knjiga esejev. Pisal jo je z veliko muko, ponoči, ko se je vrnil z dela na mehiškem veleposlaništvu. Gre za pronicljivo analizo Mehike in mehiške

osebnosti. Rojaki so to knjigo sprejeli zadržano, očitali so mu, da sramoti Mehičane: označuje jih za nagnoske *nihiliste*, ki se skrivajo za masko ceremonialnosti. V njej najdemo nekaj najlepših Pazovih esejev, med njimi esej *Dialektika samote in Vsi sveti, dan mrtvih*.

Na zahodu Paz ni našel odgovora na svoje vztrajno iskanje smisla človekove eksistence in sveta. Leta 1952. postane odpravnik poslov na Japonskem in leta 1962. veleposlanik v Indiji. Z Vzhodom se je sicer srečal že prej, ko je prebiral haiku poezijo, ki jo je prevajal mehiški pesnik José Juan Tablade. Zelo se je zanimal za japonsko gledališče. Poskušal je celo prenesti nekatere njegove prvine v Mehiko. Leta 1955. je ustanovil eksperimentalno gledališče *Glasna poezija*. Po pokolu na trgu Tlatelolco leta 1968., ko je policija streljala na mladino, ki je protestirala proti ravnanju vlade z njihovimi aktivisti in zapravljanju za poletne olimpijske igre v Mehiki, se je odpovedal diplomatski službi. Med bivanjem v Indiji se je seznanil z indijsko filozofijo in religijo, da bi tako definiral človeka sedanjosti in preteklosti, človeka različnih kultur. Odkril je, da ima Indija mnogo skupnega z miselnostjo in verovanjem starih Aztekov.

Po vrnitvi domov se je posvetil predvsem pisanju, ustanavljanju raznih literarnih revij, festivalov poezije in izdajanju raznih političnih manifestov. Živel je v stanovanju na Paseo de reforma. Leta 1964. se je poročil s francosko umetnico Marie-Jose Tramini, s katero ima enega otroka. Leta 1990. je prejel Nobelovo nagrado za književnost. Edini Mehičan doslej. Decembra leta 1996. je požar uničil njegovo življenjsko zbirko knjig in umetnin. To ga je spravilo v depresijo, ki ni pojenjala vse do njegove smrti. Zadnjikrat se je pojavil v javnosti decembra lani, ko je ustanovil sklad Octavia Paza. Bil je založnik in urednik mesečnika *Vuelta*.

Vsa ta leta je nastajal Pazov obsežen pesniški opus. Naj omenimo vsaj najpomembnejše zbirke: *Semillas para un himno* (Semena za neko himno), 1954, *La estación violenta* (Nasilni letni čas), 1958, *Salamandra* (Močerad), 1962, *Viento entero* (Polni veter), 1965, *Blanco* (Belo), 1967, *Ladera de este* (Vzhodna stran), 1968, *Renga* (knjiga pesmi v znani japonski pesniški obliki), 1971, *Pasado en claro* (Svetloba preteklosti), 1975, *Vuelta* (Vrnitev), 1976, *Árbol adentro* (Drevo znotraj), 1987. Izšlo je tudi nekaj izborov iz njegove poezije, zadnji leta 1997. z naslovom *Obra poetica*.

*

Po Pazovih besedah je poezija usoda. Je dar, morda prirojen, ki sili pesnika, da piše pesmi. Toda poezija je tudi zvestoba. Zvestoba jeziku, besedi. V tem vidi Paz pesnikovo etično držo. *Pesnik je lahko pijanec, potepuh, lahko živi na račun svojih prijateljev: tu ne pozna vesti. To, kar ga obsoja ali*

odrešuje kot pesnika, je poezija, njegov odnos do jezika. Ta odnos združuje najbolj redka in najbolj vsakdanja čustva: ljubezen, prijateljstvo, spoštovanje, svoboda, vztrajnost, spretnost. Beseda je pesniku ljubica in prijatelj, njegov oče in mati, njegov Bog in hudič, njegov mučitelj in tolažnik, je tudi njegov sovražnik: njegovo ogledalo.

Pesnik se najbolj pogosto vrača k temi ljubezni. K erotiki in predvsem k ljubezni. Ta je najbolj skrajna oblika njegovih obsesij. *Jasno*, pravi pesnik, *ženske so naličje tega, kar smo moški. V ženski vidim istočasno drugačnost in podobnost sveta. Ženska je enkratna stvaritev in je manifestacija vesoljne analogije ... Ženska in erotika pomenita tudi časnost. To pa je naslednja tema moje poezije: ali čas mineva ali je samo neka negibna transparenca in je to, kar vidimo minevati, podoba časa? Morda je čas neka neskončna sedanost, ki miruje in je ne vidimo. To, kar vidimo, so pojavi, v katerih se čas manifestira.*

Veliko govori o smrti, zanikanju smrti, značilnem za severnoameriško civilizacijo. Za kristjana ima smrt poseben pomen: je prehod v večnost. Za hindujca je smrt smiselna: je osvoboditev. Za civilizacijo, ki verjame v prihodnost in goji vero v napredek, pa je smrt nesmiselna. Zanika prihodnost. In napredek. *Abstraktno človeštvo lahko napreduje, toda jaz ne bom, umiram in ne bom prišel v prihodnost. Telo se ji upira in razglaša za temeljno vrednoto sedanost, v kateri je pričujoča tudi smrt. Če je čas telesa sedanost, sta življenje in smrt hkratna. Človek lahko uzre smrt brez maske, če gleda nanjo kot na sestavni del življenja.*

Paz odkriva v človeku bitje, ki tone v samoto zaradi neznosne nemoči, da bi našel pot do drugega človeka in občeval z vesoljem, ki skrivnostno molči in s svojim molkom ustvarja stalno napetost med zemljo in nebom. Človek je zavržen, soočen s smrtjo, prahom, ničem, z mučno tišino. Blodi po mračnem hodniku in si celi rane svoje eksistence. Rešitev iz tega mučnega stanja išče Paz v poeziji in osvobojeni erotiki, išče *intelektualni prostor (espacio intelectual)*, ki bi mu omogočil izhod iz stiske njegove zavesti. Pazovo bivanje na Vzhodu in vračanje k vrednotam starih Aztekov je pomebno vplivalo na spremembo njegovega odnosa do vprašanj, ki so ga vznemirjala. Beda, strah pred smrtjo, vonj po prahu in niču, lahko preseže le zavest o vrednosti posameznika, o večnem ritmu rojevanja: rojstvo in smrt sta isti utrip življenja. Zato govori Paz o večnem trajanju sedanjega časa. Vse je zdaj, onkraj tega je tišina.. In to je tudi ena od osrednjih tem Pazove poezije: nemoč besede, kot slutnje govorice. Preizkušati moč besede pa pomeni pesniti.

*

Kritični duh je velika zmaga moderne dobe. Naša civilizacija sloni pred-

vsem na ideji kritike: nič ni svetega ali nedotakljivega za misel, razen svobode misli. Misel, ki zavrača kritiko, posebej še kritiko samo sebe, ni misel. Brez kritike, se pravi, brez natančnosti in eksperimenta ni znanosti.; brez nje ni ne umetnosti ne literature. Rekel bi, da brez nje ni zdrave družbe. V našem času pomenita ustvarjanje in kritika eno in isto ... Pisec ni služabnik Cerkve, Države, Stranke, domovine, ljudstva ali družbene morale: je služabnik jezika. A njemu zares služi samo takrat, kadar ga napravi razumljivega: moderna literatura je predvsem kritika jezika. Te besede je izrekel Octavio Paz na nekem predavanju na mehiški univerzi leta 1967. V njih se kaže Pazov intelektualni položaj: poštenost, ki se je je držal pol stoletja. Predvsem dveh temeljnih premis: kritična zavest, vprašljivost vseh ustaljenih resnic in zlasti goreča obramba človekove svobode, načel, katerih namen je zahteva po vrnitvi temeljnih humanističnih vrednot. Kritična vnema je ključ do Pazove misli: v njej se združuje jasen in goreč premislek o sodobni družbi in kulturi.

Kritično zanimanje Octavia Paza obsega glavne intelektualne tokove sodobnega duha. V dvajsetih knjigah esejev, od *Labirinta samote pa do Sor Juana Inés de la Cruz*, kritično raziskuje sodobni in pretekli svet. Njegova esejistika je dosti pripomogla h kritičnemu razmišljanju o najbolj polemičnih temah sodobnega časa. Zavzeto in kritično je razmišljal o totalitarnem socializmu, o kubanski in nikaragovski revoluciji, sicer s stališča tradicionalne latinsko ameriške miselnosti. In če bi mu lahko očitali marsikaj, bi mu ne mogli odreči strastnega iskanja človeškega dostojanstva in zavzetosti za svobodo. Menil je, da je kritika edino cepivo proti kugi dvajsetega stoletja – kugi avtokracije. Osrednja skrb njegovega kritičnega razmišljanja je razkrivanje represivnih oblastnikov, ki vladajo sodobni družbi. Obsoja totalitarizme skrajne levice in prav tako vojaške diktature na območju španske Amerike, obsoja tuje države in institucije, ki so omogočale obstoj teh diktatur (severnoameriški imperializem, velike oligarhije, kler). Obenem podpira resnična demokratična gibanja in vztraja pri zahtevi, da se oblikuje *model ekonomskega razvoja in družbene ureditve, ki bi bil manj krivičen in bolj human od kapitalističnih režimov in birokratskega socializma*.

Paz je eden redkih ustvarjalcev, ki je lahko združeval poezijo in teoretično in kritično razmišljanje o njej. On pravzaprav ni nikoli ločeval drugo od drugega. V njegovih esejih je namreč prav toliko poezije kot v poeziji in obratno. Omeniti moramo vsaj nekaj knjig njegovih esejev: *El arco y la lira* (*Lok in lira*), 1956, *Las peras del olmo* (*Hruške z bresta*), 1957, *Puertas al campo* (*Vrata na polje*), 1966, *Corriente alterna* (*Izmenični tok*), 1967, *Aparencia desnuda* (*Goli privid*), 1973, *Conjunciones y diyunciones* (*Vezniki in ločila*), 1969, *El signo y el garabato* (*Znak in čačka*), 1973, *Los hijos del limo* (*Sinovi blata*), 1974, *El mono gramatico* (*Slovniška opica*), in *Pasión crítica* (*Kritična strast*), 1985.

Velik del Pazovih esejev se ukvarja z zgodovino, družbo, antropologijo, vzhodnjaško mislijo, piše o pomembnih literarnih osebnostih svetovne literature, o modernih pesniških gibanjih, predvsem o nadrealizmu. Razmišlja o zgodovini, estetiki, književnosti, feminizmu, erotiki, filozofiji ... Zanima ga mitologija in zgodovinski procesi. Dosti se ukvarja z iskanjem avtentičnega jezika. Zanimajo ga problemi književnega prevajanja. Izrednega pomena je Pazovo razmišljanje o poetskem, o jeziku, o razmerju med prozo in poezijo, o pesniški podobi, o inspiraciji. Čeprav je pojave, o katerih razmišlja, pogosto mistificiral, je njegovo raziskovanje poezije temeljnega pomena za sodobno kritično misel. Paz raziskuje zgodovinski zlom moderne poezije, razpad pesniških šol na množico individualnih poetik, ki označujejo sodobni pesniški svet. Poskuša odgovoriti na vprašanje, kam gre poezija danes. Ne verjame, da se bliža konec umetnosti. Poezije namreč ni mogoče nadomestiti z ničimer. Semena nove poezije že zorijo.